

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. Георги Лозанов

на дисертационния труд на Екатерина Димитрова Титова
Станковски

„Съвременни аспекти на културната журналистика”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по 3.5. Обществени комуникации и информационни науки

(Журналистика – Теория на журналистиката и медиите)

Дисертационният труд от 387 страници, разпределени в увод, четири глави, заключение, библиография и три приложения, чиято структурата и научни резултати са коректно представени в автореферат от 34 страници, отговаря на всички изисквания за академично изследване със задължителните за него обект, предмет, хипотеза, методика, цели, задачи и приноси и – независимо от известна тавтологичност и частично семантично припокриване на използваните понятия, демонстрира афинитет към научно мислене. На лице е добросъвестност и в работата с внушителен на брой източници – 204, като е отдадено внимание както на хрестоматийни, така и на актуални, дори модни идеи. Тук обаче **(първа забележка-въпрос)** може да се посочи донякъде неравновестното им пласиране в текста спрямо тежестта им в научното поле, както и недостатъчното цитирането на мнения, които да предизвикват критически несъгласия от страна на докторантката и да внасят „драматургията на дебата” в дисертационния труд. Сега неговата вътрешна полемичност е някак безадресна, насочена към „състоянието на нещата”. Затова пък при

обсъждането му непременно трябва да намери поощрение амбицията, израз на медиаторското самочувствие на неговия автор, текстът да търси ефекти и да трупа смисъл извън себе си – като възможен генератор на един необходим публичен дебат у нас за развитието на културата и перспективите на журналистическото ѝ отразяване, както за и паралелизма, пропорциите и диспропорциите между тях.

Актуалността на темата и на интелектуалното усилие, което мобилизира, е част от големия процес на преформулиране на понятия от медийната сфера в следствие на нейното взривно онлайн разширяване. В случая обект на такова преформулиране е културната журналистика и по-конкретно присъствието ѝ в „специализираните културни онлайн медии, които отразяват активно събитията от културната сфера у нас” (с. 8), според формулировката на научния обект от самата докторантка. Подборът на обсъжданите медии е представителен за тази сфера, като могат да се разпознаят поне два респектиращи критерии, по които е направен. Първият е професионализмът, за който не без основание се приема (проблемът се тематизира и в дисертацията), че е в отстъпление спрямо офлайн журналистиката, така че идентифицирането му само по себе си е изследователски успех. Вторият е съобразяването с предпочитанията на градските културни елити, които излъчват лидерите на мнение в културата, като приоритетно черпят информация за нея от именно въпросните онлайн медии. Фокусът изцяло се съсредоточава върху тях в третото последно приложение на дисертационния труд (с. 351-387), където са взети интервюта от създателите им. Тези интервюта нямат аксесоарна роля, а заедно с анкетата в първото приложение (с. 331-336) и коментарът в частта „Ролята на масмедииите за популяризирането на различните форми на художествен вкус в

аудиторията” на Четвърта глава участват в конструирането на обекта на дисертационния труд, тъй като той не е даден наготово – културната онлайн журналистика все още няма ясни дефинитивни белези, на базата на които в обратен ред да бъде посочена като реалиа. **Трудът, за да се сдобие с обект, трябва сам да го очертае, вслушвайки се в гласа, както на производителите на такъв тип онлайн съдържание, така и на консуматорите му** (те „проговарят” във вече посоченото анкетно проучване със 100 респонденти, специално организирано за целите на труда). Докторантката си дава сметка, че работи на слабо населена изследователска територия – „Сложността при проучването идва и от факта, че научната литература на български език, посветена на културната журналистика, е оскъдна” (с. 7) и че трудът ѝ е „първи опит в българското научно пространство да се дефинира нов етап в културната журналистика” (с. 15). Отделен въпрос е, че и предишният етап (на културната журналистика в традиционните медии) не генерира особени изследователски ресурси, до степен в българската научна литература да няма нито едно съчинение пряко посветено на темата, чието отсъствие се забелязва и в посочената библиографият. Като въпросът, коментиран и от докторантката, е не толкова в липсата на изследователски интерес, колкото на онова, което да го провокира. „Културната журналистика бързо изчезва от традиционните комерсиални медии. Понастоящем само шест от стотите най-четени вестника имат културни журналисти, отразяващи събитията от тази сфера. Едва няколко вестника разполагат с културни журналисти, чиито задължения също така включват критика, освен отразяване на събития” (с. 76).

В резултат предложеното изследване се занимава с нещо чезнещо с неясни перспективи и граници и се отнася към културната журналистика, така както тя самата, по мнението на докторантката,

се отнася към собствения си обект: „Журналистиката се състои от дискурс, който конструира несъвършената действителност чрез използване на естетически ресурси...”, защото „нейната (на културната журналистика – б.м.) обществена функция се състои не само в предаването на информация в обществото, но и в създаването на канони и възпитаването на аудиторията чрез изкуството” (с. 49). Нещо подобно, макар и на друго ниво, трябва да извърши дисертационният труд: **да организира дисперсно разпръснатото в интернет културно съдържание в дискурс на културната журналистика като да изведе съвременния ѝ канон и възпитателните ѝ функции чрез рефлексия върху изкуството.**

Задачата се усложнява от обстоятелството, че онлайн средата увеличава многократно възможността художествените факти не само да бъдат отразявани/интерпретирани, но и показвани/тиражирани от медиите. Докторантката решава тази задача генерално като приобщава и показването/тиражирането към културната журналистика под общия знаменател на посредника, доколкото приема, че основна функция на медиите в случая е да „служат като посредник между културата и обществеността, като популяризират нови продукти и събития на пазара на културата пред публиката” (с. 46). А това посредничество става, както с медиен достъп до тях, така и с професионална рефлексия върху тях под формата на „критика, дебат и конфликт, насочен към въпросите за качеството, естетическите норми, етиката и ценността на обществото” (с. 46).

Важен аспект на дисертационния труд, който си заслужава да бъде отбелязан, е, че заедно с ролята на медиите като посредник, която именно поражда журналистическия дискурс, по отношение на културата е изтъкната и още една тяхна роля: „самите медии също

са културна институция и като такива те са не само посредници, но и производители на култура” (с. 46). Може да се отчете като пропуск на изследването (**втора забележка-въпрос**), че тази тематична линия, веднъж маркирана в Първа глава – главата на дефинициите, след това не е разработена с конкретни примери и приносни изводи, което вероятно намира оправдание във фокусирането на докторанта върху културната журналистика, а производството на култура е изцяло извън нейните граници (за разлика от отразяването или тиражирането на културно съдържание).

Конструирането на дискурса на културната журналистика в онлайн медиите става на базата на няколко семантично мощни понятия (като тяхно приложно измерение), които са разгледани и сами по себе си, и във връзките помежду им. Тематизирането им е централната линия на изследването, която тръгва от Първа глава – „Културната журналистика – стремеж и развитие във всекидневието на съвременния човек”, минава през Втора и Трета глава, съответно – „Дигитализация на медиите”, и „Аспекти на журналистиката в онлайн пространството”, и предопределя дисциплинарния му обхват. Той включва освен медиазнанието, на чието научно поле темата задължително попада, и теория на комуникацията, теория на културата, социология, икономика, право... В началото, разбираемо, изследването предполага по-висока теоретична спекулативност на анализа и опира във философски хоризонт, а нататък се съсредоточава върху отделни страни на журналистическата практика, като на моменти дори се ангажира с професионални предписания и съвети. Извън някои от тях, които звучат прекалено рамково като, например – „необходимо е журналистите да имат нужния опит и квалификация” (с. 75),

дисертационният труд може да бъде в помощ на работещите в специализираните медии за култура или на ресорните редактори.

Ключовите понятия, които са разположени в „съдържателни недра” на труда, са култура, масова култура, цивилизация, универсална цивилизация, глобализация, дигитализация, интелектуална собственост. В обсъждането им докторантката се позовава на не малко авторитети като в повечето случаи коректно и с разбиране представя тезите им, макар и да не липсват куриози като например твърдението, че “немският философ, литератор и критик Валтер Бенямин разглежда културата като художествено произведение” (с. 26). Или склонността ѝ да не различава понятията от техните означаеми, което обаче тук маркирам по-скоро като стиллов, отколкото като ментален проблем.

Докторантката – след семантичен анализ на думата „култура”, възприема класическия подход при дефинирането на понятието за нея – чрез съотнасянето му с понятията за природа и цивилизация, което е уместно като се има предвид, че това е неспецифична задача за изследването ѝ. Културата се мисли разширително по отношение на природата – включва я в себе си, и стесняващо по отношение на цивилизацията – включва се в нея. Докторантката приема, че „на природата се гледа като на производно на културата” (с. 25) и че „културата е част от почти всяка една дефиниция за цивилизация” (с. 22).

Находка на дисертационния труд е позоваването на понятието „универсална цивилизация”, защото то предлага ефективен методологичен инструмент, чрез който се следи културната работа на глобализацията и – в резултат от нея, формирането и разпространението на масовата култура. „Понастоящем се появява и нов термин, наречен „универсална цивилизация”, основан на

културното сближаване на човечеството и възприемането на общи ценности, ориентации, всекидневни практики, вярвания и институции” (с. 28). Докторантката с основание отбелязва, че „представата за „универсална цивилизация” е характерен продукт на Западноевропейските общества” и по-специално на модернизацията им, която „може да не генерира обща култура, но улеснява трансфера на технологии, информация и изобретения” (с. 28). Именно в тази точка теоретичното предговаряне на изследването се влива в самото изследване, като естествено стига до въпроса за новите комуникативни технологии и влиянието им върху културното съдържание. Специално бих искал да изтъкна като достойнство на дисертационния труд и диалектичното мислене за глобализацията като ценна не сама по себе си, а в съчетанието ѝ с културното многообразие. „Взаимното допълване между културното многообразие и глобализацията, характерни за масовата култура, предполага наличието на диалог между тях, който всъщност представлява катализатор на промяната и източник на устойчиво развитие за културата” (с. 44). Тук се откроява позицията на културния либерализъм, от която глобализацията – като негова най-радикалната проява, се оказва не знак на подобие, а източник на плурализъм.

Докторантката проследява как различните аспекти на културата – ценности, символи, вярвания, нагласи, норми, традиции, интелигентност, образованост, креативност и пр., участват в единна система, но при очевидна доминанта върху ценностите:

„Ценностите са сред най-важните опорни стълбове във всяко едно общество, които определят вида на човешкия живот” (с. 18). В това отношение изследването се отказва от безпристрастния си тон и прозвучават морализаторски нотки, провокирани главно от масовата култура, която се възприема като ценностно отстъпление.

„Постепенно в съвременното, класическото понятие за култура се измества от така наречената „развлекателна култура“, плод на която са творби, които се създават, за да бъдат употребени мигновено, след което да изчезнат. Тя се разглежда като забавление и ако нещо не е забавно, то не е култура” (с. 35). Този извод, който в сменящ се контекст ще се повтаря и нататък в изследването, е донякъде схоластичен. И причината е, че след като докторантката аргументирано твърди, че „масовата култура е произведена според масовите норми и разбирания на аудиторията” (с. 31), т.е. разбиранията на твореца частично са подчинени и изместени от тези на консуматора, интерпретатора, критика, после обявява това за исторически възникнала негативна тенденция. „В исторически план в областта на културата се получава преобръщане на ценностите, при което теорията или тълкуването на дадено произведение на изкуството заема мястото на творбата. Критикът става по-важен от твореца, а творбата съществува, за да бъде критикувана. Този процес отдалечава критиката от културата” (с. 75). Достатъчно е обаче да се позовем само на „Отворената творба” (1962) на Умберто Еко, за да стане ясно първо, че това не е исторически, а теоретически обрат в мисленето за изкуството и второ, че липсва (и в масовата, и във високата култура) приписаното ценностно противоречие между творбата и нейните прочити/тълкувания (**трета забележка-въпрос**). Обратното – творбата се случва в прочитите си, текстът ѝ е основа за тяхното роене, което от своя страна е гаранция за културната ѝ дълготрайност. Ограничителното възприемане на творбата – като равна на авторския си текст, би било преодоляно, ако в дисертационния труд методологически бяха инструментализирани идеите на философската и литературната херменевтика и на рецептивната естетика. Още повече, че докторантката сама е

достигнала до извода – и това е качество на работата ѝ, че масовата култура е резултат не толкова на съдържателна, колкото на рецептивна промяна, предизвикана от масмедииите, които в своето развитие все повече изравняват комуникативните роли на производителя и рецепиента на културно съдържание. „Друга характеристика на масовата култура е интерактивността, която, благодарение на появата на дигиталните медии, дава възможност на всеки гражданин да участва в обмена на информация и да генерира ново информационно съдържание, включително и в областта на културата” (с. 42). Заедно с това обаче променената рецептивна ситуация и йерархия на комуникативните роли неизбежно в обратен порядък оказва своите влияния върху стилово-тематичния диапазон на съдържанието, а оттам върху журналистическото му отразяване, което именно се превръща в предмет на изследването. Той е формулиран като „по-важните моменти в трансформацията на културната журналистика вследствие на дигитализацията и нейната ориентация към лайфстайл журналистиката” (с. 8) и развит, донякъде тавтологично, в изследователската хипотеза – „културната журналистика претърпява трансформация и развлечението се превръща в една от основните ценности в разбиранията на аудиторията, което е и съществена предпоставка за нейната ориентация към лайфстайл журналистиката” (с. 7). Тази хипотеза не е непредвидима и особено оригинална, но вероятно и поради това е убедително и пространно доказана в съчинение, което засега няма аналог в българската научна книжнина и това е достатъчно основание, за да бъде присъдена на автора му образователната и научната степен „доктор“.

Известно препятствие за постигането на по-голяма специализираност на научните резултати е споменатата вече семантична неустойчивост при работата с понятията. Така

например развлечението, без да е ясно дали се използва като синоним на забавление или се търсят отличаващите нюанси в звученето му, първо (още в научната хипотеза) е въведено като предпоставка на лайфстайл журналистиката, а после като нейна характеристика – говори се за „развлекателната и лайфстайл журналистиката” (с. 54). Не става дума за дребнаво вглеждане в езиковата направа на изследването, а за очертаването на различни изследователски перспективи, според това дали „да се забавляваме до смърт”, както казва цитираният Нийл Постман, е процес в постмодерната култура, който журналистиката отразява, или сама го предизвиква. Но по-сериозен дефицит (**четвърта забележка-въпрос**) е липсата на аналитична дефиниция за лайфстайл, която край другото да отличи всекидневните му практики от медийните му разкази. Така остава неясно доколко докторантката приема, че на масовата култура принадлежи лайфстайлът в неговия поведенческо-битов репертоар, или културната журналистика в ориентацията ѝ към лайфстайл журналистиката, или и двете заедно в твърдения от типа: „През последните години се наблюдава трайно присъствие на лайфстайл журналистиката, чиито теми се нареждат сред водещите интереси на аудиторията. Представяща основните новини, които са част от масовата култура в допълнение с житейски съвети и насоки, тя заема водещо място в информационния поток” (с. 56).

Проявяващата се на моменти терминологична смътност обаче не възпрепятства общата логика на изследването, според която **съдържателното поле на културната журналистика в единия си край опира/включва художествената критика, а в другия – лайфстайл журналистиката и тенденцията е на задълбочаваща се асиметрия в полза на втората, докато първата е на път да влезе в „Червената книга” на медиите: „Характерна особеност на съвременната епоха е липсата на критиката, която в миналото е**

изпълнявала важна роля, като е подпомагала индивида да разбере и прецени художествената стойност на различните произведения на изкуството” (с. 66). В мотивите за създаването на дисертационния труд се долавя откровена носталгия по нея като образец на „качествена журналистика” в отразяването на културата.

Предполагам, плод на същата носталгия, а и на потребността от собствен принос към критическото мислене у нас са частите на Четвърта глава – „Медийното отразяване на театралната реформа в културната сфера” и „Фестивалите като най-важната институция за оценката на изкуството в областта на музиката”. В тях са демонстрирани задълбоченост и компетентност, макар и да не съвпадат много с изследователската задача на труда, да стоят като „текст в текста”. За сметка на това докторантката удържа и още един паралелен изследователски сюжет по веригата – технология-индустрия-пазар-права, който вече активно допълва и развива медийно-културното му ядро на труда и му дава съвременни измерения, като съчетава хуманитарното с технократското писане. Тук именно на фокус е дигитализацията, която едновременно задвижва и тези два относително отдалечени дискурса и изисква да можеш да разчетеш технологичните вълни като културни, каквато нагласа докторантката несъмнено притежава.

Така че ще гласувам за присъждането на образователна и научна степен „доктор“ на Екатерина Димитрова Титова Станковски и предлагам на уважаемото научно жури да направи същото.